

MA Damir Imamović

Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje, Zeničko – dobojski kanton

PRAVA I ZAŠTITA DJECE U SAJBER PROSTORU I PRAVNE POSLJEDICE SAJBER KRIMINALA NAD DJECOM

Sažetak: Cilj rada je razmotriti međunarodnopravni i domaći pravni okvir u pogledu zaštite prava djece u sajber prostoru, kao i pravne posljedice uzrokovane raznim oblicima sajber nasilja nad djecom. Brzi razvoj internetske tehnologije rezultirao je i njegovom upotrebom od strane velikog broja korisnika. Time je došlo i do pojave velikih mogućnosti za vršenje raznih vrsta krivičnih djela sajber kriminala nad djecom, kao što je, naprimjer, izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djeteta, odnosno posjedovanje i distribucije dječje pornografije putem računarskog sistema. Sajber kriminal protiv djece uključuje i sajber uhođenje, sajber maltretiranje, klevetu, hakiranje, krađu identiteta, internetsku trgovinu djecom, internetsko iznuđivanje i kršenje privatnosti. Zbog toga se postavlja pitanje adekvatne i efikasne zaštite privatnosti djece na internetu i društvenim mrežama. To je moguće ostvariti samo kroz dodatno jačanje zakonskih regulativa, usvajanje novih zakonskih i drugih mjera, kao i kroz osnaživanje uloge roditelja, odnosno nadzora u digitalnom odgoju djece, s obzirom da djeca imaju pristup modernim komunikacijskim sredstvima od najranije dobi. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta iz 1989., Fakultativni protokol uz Konvenciju o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, kao i Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja iz 2007., predstavljaju najrelevantnije međunarodne instrumente za zaštitu. Međutim, činjenica je da živimo u digitalnom dobu, i da je širenje globalne informacijske infrastrukture transformiralo način na koji se osobe druže i posluju. Zbog toga Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950., Konvencija o sajber kriminalu Vijeća Europe iz 2001. (posebno njezin član 9. – krivična djela koja se odnose na dječju pornografiju), uz Opću uredbu o zaštiti podataka Europske unije (EU General Data Protection Regulation - GDPR) iz 2016., doprinosi unapređenju zaštite privatnosti odnosno pravne zaštite djece u sajber svijetu.

Ključne riječi: djeca, zaštita privatnosti, sajber kriminal, internet.

*The same rights that people have offline must also be
protected online, including the right to privacy.
(Opća skupština Ujedinjenih nacija (UN), Rezolucija 68/167 iz 2013)*

1. Uvodne postavke

Sačuvati i zaštititi privatnost djeteta na internetu, u vrijeme savremenih informaciono-komunikacijskih tehnologija, predstavlja veliki izazov, ne samo za roditelje i staratelje, već i za cijelo društvo. U XXI. stoljeću kriminalitet je dobio svoj novi oblik. U virtualnom svijetu današnjice, vjerovatno nikada nije bilo lakše počinuti krivično djelo iz udobnosti doma. Dječja prava u digitalnom dobu i prostoru doimaju se vrlo nezaštićenima. U novome vremenu javlja se novi manifestacijski oblik: sajber kriminal.

U radu obrađujemo specifične oblike sajber kriminala prema najranjivijem i najnezaštićenijem pojedincu – djetetu, uz uvjete zaštite njegove ličnosti i njegove privatnosti u digitalnoj sferi. U tome smislu polazimo od naučne tvrdnje da je međunarodnopravni okvir nedostatan ukoliko države ne ispunjavanju svoje međunarodnim ugovorima preuzete obaveze u pogledu usvajanja adekvatnih unutrašnjih pravnih akata s ciljem djelotvornog sprječavanja, suzbijanja i kažnjavanja sajber kriminala prema djeci. U našem ćemo se istraživanju zadržati samo na krivičnopravnom unutrašnjem okviru Bosne i Hercegovine (BiH), u kojem poglavlju ćemo napraviti analizu materijalnopravnih odredaba krivičnih zakona u toj državi s ovim u vezi.

U prvome poglavlju opisujemo posebnosti digitalne generacije kao metu kriminala na internetu i društvenim mrežama. U drugom dijelu raspravljamo izazove zaštite privatnosti djeteta. U tome smislu autori daju prikaz preporuka i dobre prakse s ciljem sprječavanja najrazličitijih zloupotreba djece u sajber prostoru. U narednom dijelu, polazeći od pretpostavke da se sa razvojem savremenih tehnologija stvaraju novi oblici sajber kriminala, posebno prema djeci, istražujemo najrecentnije pojavne oblike ovakve vrste protupravnih djela nad djecom u svijetu, dok na kraju ovoga rada ispitujemo krivičnopravni okvir BiH, poglavito u pogledu inkriminacije određenoga ponašanja u sajber prostoru.

Specifičnost ovih djela leži u činjenici što vrlo često pogađaju djecu kojima ostavljaju iznimno štetne posljedice na njihov daljnji psihički razvoj. Kod ove skupine djela postoje jurisdikcijske poteškoće, odnosno određeni problemi kod zasnivanja krivične nadležnosti domaćih sudova, budući da se ovakva djela čine u virtualnom prostoru kod kojih radnja i protupravna posljedica uobičajeno nastupaju u više država, što ih čini istinskim transnacionalnim krivičnim činima. Otuda je međunarodna saradnja ključna.

U dolasku do određenih naučnih spoznaja, u radu se koristimo pravnodogmatskom metodom, odnosno metodama analize i sinteze, ali i elementima induktivne i deduktivne metode. Rad je postavljen na način da nam predočava i teoretski i praktični presjek stanja u jednoj oblasti s kritičkim osvrtom na temeljni predmet istraživanja, postojeće međunarodnopravno i krivičnopravno uređenje u BiH, a sve s ciljem propitivanja adekvatnosti i učinkovitosti sadašnjega „sistema“ zaštite prava na privatnost djeteta u sajber prostoru.

2. „Digitalna generacija” – djeca kao mete kriminala na internetu i društvenim mrežama

Konstantno širenje globalne informacijske infrastrukture rezultiralo je povećanjem kako broja korisnika interneta, tako i vremena koje se provodi na internetu. Činjenica je da živimo u digitalnom dobu, i da je digitalna tehnologija prodrla u sva područja društvenog života, transformišući način na koji živimo, odnosno način druženja i poslovanja. Međutim, svaki napredak je bio praćen odgovarajućim stepenom rizika zbog mogućnosti da se tehnologija iskoristi i za počinjenje krivičnih djela putem kompjutera, uključujući i sajber kriminal protiv djece.¹

Čini se da bi najispravnije bilo odrediti da korištenje interneta ima svoje pozitivne i negativne odlike. Pozitivne karakteristike korištenja interneta od strane djece se ogledaju kroz dostupnost informacija, razvijanju kognitivnih funkcija, uspostavljanja odnosa s drugima, a time i unaprjeđenju socijalnog razvoja i vještina.² Slobodno korištenje interneta zasigurno ima svoje pozitivne implikacije na razvoj ličnosti djeteta, što se može posmatrati iz rakursa, opsega i prirodnoga zahtjeva za ličnom autonomijom i dostojanstvom čovjeka, koja su neprikosnoveni i istodobno uključuju obavezu svake državne vlasti da poštuje i štiti ove vrijednosti.³ „Internet je doprinio boljoj i bržoj informiranosti djece, koja su u tom smislu u značajnoj prednosti u odnosu na prethodne generacije, kao i jeftinoj i jednostavnijoj komunikaciji s vršnjacima, neovisno od mjesta, države ili kontinenta na kome se nalaze.”⁴ Negativne karakteristike su narušavanje privatnosti, tendencija razvoja psiholoških poremećaja, smanjenje vizualne funkcije, rizici izloženosti pornografiji i opasnosti pedofilije, sajber nasilje itd.⁵ Djeca kao najranjivija grupacija društva podložnija su internetskom zlostavljanju i iskorištavanju u odnosu na odrasle, jer im često nedostaje svijest i sposobnost predviđanja mogućih (protupravnih, štetnih) posljedica. Bez sumnje su najopasnije one zloupotrebe interneta „čije su žrtve djeca, koja s obzirom na uzrast, fizičku i psihičku zrelost, predstavljaju lak plijen za organizacije i pojedince koji se bave iskorištavanjem djece na ovaj način.”⁶ Stoga ih je potrebno zaštititi ne samo od cyber-bullyinga, već generalno, ne dozvoliti da budu

1 Uopćeno o sajber kriminalu (*cybercrime*), v. Brenner S. W. (2010) *Cybercrime: Criminal Threats from Cyberspace*, Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO; Wall D. S. (2007) *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*, Cambridge: Polity Press.

2 Rachmayani D. (2017) *Internet for Children: a Review Study*, Conference paper, https://www.researchgate.net/publication/312864784_Internet_for_Children_a_Review_Study (29.4.2021).

3 U predmetu *Evans v. The United Kingdom*, Europski sud za ljudska prava potvrđuje da član 8. Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda obuhvata određene aspekte psihičkog i društvenog identiteta pojedinca, uključujući i njegovo pravo na ličnu autonomiju te razvoj ličnosti. (ESLJP, *Evans v. The United Kingdom*, App. No. 6339/05, Judgment, 10. april 2007). V. i Gajin S. (2012) *Ljudska prava. Pravno-sistemske okviri*, 2. izd., Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Centar za unapređivanje pravnih studija, Institut za uporedno pravo, str. 55-57. O duševnom i moralnom integritetu ličnosti, v. Paunović M., Krivokapić B., Krstić I. (2010) *Međunarodna ljudska prava*, Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, str. 203.

4 Čović A. (2017) *Prava deteta: evolucija, realizacija i zaštita*, Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 52.

5 Rachmayani D. (2017) *op. cit.*

6 Čović A. (2017) *op. cit.*, str. 52.

žrtve sajber kriminala⁷, što je u uvjetima ubrzanog razvoja novih tehnologija postao doista veliki izazov. Opasnost za djecu u modernom dobu tehnologije je pritom još veća s obzirom da internet omogućava anonimnost seksualnim predatorima.⁸ Internet Watch Foundation⁹ (IWF) 2019. identificirala je više od 132.000 web stranica za koje je potvrđeno da sadrže slike i videozapise seksualnog zlostavljanja djece.¹⁰

Krivična djela sajber kriminala protiv djece je mnogo teže detektirati od klasičnih oblika nasilja. S razvojem internetske tehnologije pojavili su se novi oblici kriminalnog ponašanja, odnosno mogućnosti iskorištavanja djece, poput posjedovanja i distribucije dječje pornografije putem računarskog sistema, sajber uhođenja, sajber maltretiranja, klevećenja, hakiranja, krađe identiteta, internetske trgovine djecom, internetskog iznuđivanja, kršenja privatnosti.¹¹ Informacijska i komunikacijska tehnologija pruža korisnicima brojne mogućnosti za komunikaciju s drugima i razmjenu informacija. Međutim, te mogućnosti ljudi mogu lako zloupotrijebiti za seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece, počinjenje antisocijalnih i agresivnih djela i podsticanje na nasilje.¹²

Jedan segment interneta koji djeca najviše koriste su stranice društvenih mreža kao prostor za dijeljenje personalnih informacija. Korištenjem društvenih platformi (Instagram, Facebook, Twitter, Tik-Tok) djeca postaju veoma lahke mete za počinjenje kriminala na internetu. Boyd i Ellison definiraju društvene mreže kao „mrežne usluge koje omogućuju pojedincima da izgrade javni ili polujavni profil unutar ograničenog sistema, artikuliraju popis drugih korisnika s kojima dijele vezu, pregledavaju i prelaze popis veza koje su drugi uspostavili u sistemu.”¹³ Naime, društvene mreže postale su digitalni dnevници, pri čemu se zanemaruje pitanje zaštite privatnosti osoba koje su na fotografijama pojedinoga profila ili se one objavljuju bez njihova znanja i pristanka. Riječ je o skupini rizika kojoj su najviše izložena djeca i maloljetnici.¹⁴ Putem tih društvenih stranica postalo je vrlo jednostavno za kriminalce da se upuste

7 Ružić N. (2011) Zaštita djece na Internetu, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, Vol. IX, br. 1, str. 167.

8 Usp. Plasencia M. M. (2000) Internet Sexual Predators: Protecting Children in the Global Community, *Journal of Gender, Race and Justice*, Vol. 4, Issue 1, str. 15-36.

9 Neprofitna organizacija koju podržavaju globalna internetska industrija i Europska komisija. Radi na međunarodnom planu kako bi učinili internet sigurnijim mjestom. Pomažu žrtvama seksualnog zlostavljanja djece širom svijeta otkrivanjem i uklanjanjem internetskih slika i videozapisa njihovog zlostavljanja. <https://www.iwf.org.uk/what-we-do> (23.4.2021).

10 International Telecommunication Union-Development sector (2020) *Guidelines for policy-makers on Child Online Protection*, ITU Publications, str. 5. Usp. Doyle M. (1999) Bad Apples in Cyberspace: The Sexual Exploitation and Abuse of Children over the Internet, *Whittier Law Review*, Vol. 21, Issue 1, str. 119-146.

11 Usp. Gallagher B., Christmann K., Fraser C., Hodgson B. (2003) International and Internet Child Sexual Abuse and Exploitation - Issues Emerging from Research, Special Issue: Seminar at All Souls College, *Child and Family Law Quarterly*, Vol. 15, Issue 4, str. 353-370.

12 Kamshad M. (2021) The Internet and its Opportunities for Cybercrime – Interpersonal Cybercrime, *SSRN Electronic Journal*, str. 4.

13 Boyd D. M., Ellison N. B. (2007) Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship, *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 13, Issue 1, str. 210-230.

14 Grmuša T. et al. (2019) Zaštita privatnosti djece i maloljetnika na društvenoj mreži Facebook: navike i iskustva roditelja, *Communication Management Review*, Vol. 4, br. 1, str. 95.

u socijalnu interakciju s djecom i da ih na taj način iskoriste.¹⁵ Jasno je da djeca ostvaruju lagan pristup digitalnim medijima i tehnologijama, i da se kroz povezanost putem pametnih telefona i računara razvijaju uporedo s tehnologijom. Na taj način današnja generacija djece odrasta kao izvorna digitalna generacija.

Pod izvornom digitalnom generacijom, odnosno „digitalnim urođenicima“ (često se koristi i naziv „sajber generacija“) Prensky smatra one osobe koje odrastaju koristeći se novom tehnologijom i internetom, i koje se zbog toga osjećaju mnogo komfornije u internetskom svijetu.¹⁶ Odrastajući uz internet evidentno je da su djeca, kao strastveni korisnici, izloženi raznovrsnom sadržaju. Štaviše, trećina svih korisnika interneta danas su djeca i mladi, a UNICEF¹⁷ procjenjuje da je 71% mladih već na mreži.¹⁸

Stoga, pored osnaživanja međunarodnog pravnog okvira saradnje i djelovanja, jačanja zakonskih regulativa, usvajanja novih zakonskih i drugih mjera, veoma je važna uloga roditelja i nastavnika u zaštiti djece od navedenih rizika izloženosti djece na internetu.

3. Zaštita privatnosti i sprječavanje zloupotrebe djece u sajber prostoru

Broj korisnika interneta, računara i pametnih telefona globalno se povećava, zajedno s brzim razvojem informacijske i komunikacijske tehnologije, gdje je prema izvještaju Global Statshot za period od oktobra 2019. do oktobra 2020., broj globalnih korisnika interneta porastao za 450 miliona.¹⁹

Razdoblje globalne pandemije COVID-19 je jednako tako uzrokovao da ljudska populacija provodi mnogo više vremena koristeći računare, pametne telefone i internet nego ranije. Samim tim globalna pandemija COVID-19 uticala je i na porast broja djece koja su se po prvi put pridružila internetskom svijetu, kako bi pohađala on-line nastavu i održavala socijalnu interakciju.

Djeca socijalnu interakciju vrše putem društvenih mreža, provodeći veliku količinu vremena na internetu. Samim tim povećava se i rizik od pristupa neprimjerenim sadržajima, kao i izloženosti sajber kriminalcima. Mnogi roditelji su omogućili svojoj djeci u najranijoj dobi korištenje mobitela zbog nadzora i praćenja. Međutim, to izaziva i zabrinutost kod roditelja zbog promjena koje uzrokuje upotreba tih uređaja, od provođenja mnogo vremena na internetu, do društvenih platformi gdje štetu mogu prouzrokovati poruke uvredljivog sadržaja ili isključivanje iz

15 O zaštiti djece na društvenim mrežama, više u: Ljubojev N. (2017) Zaštita dece na socijalnim mrežama, *Pravni život*, god. LXVI, br. 10, knjiga 600 (1-780), tom II, str. 195-209.

16 Prensky M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants, *On the Horizon*, MCB University Press, Vol. 9, No. 5, str. 1.

17 UNICEF – Dječji je fond UN. Agencija UN odgovorna za pružanje humanitarne i razvojne pomoći djeci širom svijeta. UNICEF je globalni lider u promociji i zaštiti prava djece u 192 države svijeta. Agencija je jedna od najrasprostranjenijih i najprepoznatljivijih organizacija za socijalnu skrb na svijetu, koja predano radi na zaštiti prava i unapređenju uvjeta života djece i njihovih porodica. Više na: <https://www.unicef.org/> (7.5.2021).

18 International Telecommunication Union-Development sector, *Guidelines for policy-makers on Child Online Protection*, ITU Publications, 2020, str. 5.

19 Digital 2020 October Global Statshot Report, <https://datareportal.com/reports/digital-2020-october-global-statshot> (17.4.2021).

grupnih aktivnosti ili, pak, prijetnje.²⁰ Također, prekomjernim korištenjem interneta postoji mogućnost stvaranja ovisnosti kod djece internetskim igrama i društvenim platformama. Stanić definira ovisnost o internetu kao „kompulzivni nagon za prekomjernim korištenjem internetskih usluga na način koji narušava fizičko i/ili psihičko zdravlje te uzrokuje teškoće u svakodnevnom obiteljskom, socijalnom i radnom životu.”²¹

Glavni problemi koji se povezuju s upotrebom društvenih mreža su narušavanje privatnosti i zloupotreba ličnih podataka²², jer korištenje društvenih mreža omogućava objavljivanje i širenje podataka nekontroliranom brzinom, čime je ugroženo jedno od najvažnijih ljudskih prava, a to je pravo na privatnost i njegova zaštita.²³ Opća skupština UN je tako 2013. usvojila Rezoluciju 68/167 naslova Pravo na privatnost u digitalnom dobu u kojoj je izrazila duboku zabrinutost zbog negativnog uticaja koji nadzor i presretanje komunikacija mogu imati na ljudska prava.²⁴ Opća skupština pozvala je sve države da poštuju i zaštite pravo na privatnost, uključujući i kontekst digitalne komunikacije, naglasila je potrebu da države poduzmu mjere da zaustave povredu prava na privatnost i da stvore uvjete kako bi se spriječile takve povrede, kao i da države osiguraju potpuno i učinkovito izvršenje svojih obaveza iz međunarodnog prava ljudskih prava.²⁵ Valjalo bi istaći i činjenicu da od 2015. u sklopu UN djeluje i Specijalni izvjestilac za pravo na privatnost²⁶ u čijem je mandatu, između ostalog, prikupljanje podataka u cilju izvještavanja o pravu na privatnost i sastavljanje preporuka za zaštitu i promociju prava na privatnosti, te prijavljivanje i praćenje povreda prava na privatnost, kao i praćenje globalnih trendova vezanih za ovo pravo i nove tehnologije.²⁷ Međutim, cijela se ova borba posebno usložnjava u domenu zaštite privatnosti djeteta u digitalnom dobu.²⁸

20 Holloway D. J., Green L., Stevenson K. (2015) Digitods: Toddlers, Touch Screens and Australian Family Life, *M/C Journal*, 18(5), str 1.

21 Stanić I. (2010) Ovisnost o internetu, cyber kockanju – kako ih sprječavati, *Napredak*, 151(2), str. 214-235. Nav. prema: Robotić P. (2015) Zamke virtualnog svijeta: zaštita djece i mladih na internetu i prevencija ovisnosti, *Journal of Applied Health Sciences*, Vol. 1, No. 2, str. 84.

22 Usp. za područje država članica EU: Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (*General Data Protection Regulation*) (GDPR). Za države članice druge regionalne međunarodne organizacije, Vijeća Europe, kao mjerodavno pravo u ovome smislu vrijedi istaknuti Konvenciju o zaštiti pojedinaca u pogledu automatske obrade ličnih podataka iz 1981. (ETS No. 108), ali i Protokol Vijeća Europe za ažuriranje i modernizaciju Konvencije o zaštiti pojedinaca u pogledu automatske obrade ličnih podataka iz 2018. (ETS No. 223). Tu su i akti Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, Rezolucija 1843 (2011) o zaštiti privatnosti i ličnih podataka na internetu i online medijima te Rezolucija 1986 (2014) o poboljšanju zaštite korisnika i sigurnosti u sajber prostoru.

23 Tako, Klarić M. (2016) Zaštita osobnih podataka i Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Vol. 53, No. 4, str. 973- 990.

24 Preambula Rezolucije.

25 Tačka 4. operativnog dijela Rezolucije. Opća je skupština UN pozvala sve države da preispitaju svoje postupke, praksu i zakonodavstvo vezano za nadzor komunikacija, presretanje i prikupljanje ličnih podataka (*Ibid*).

26 Više o mandatu Specijalnog izvjestioca UN za pravo na privatnost, v. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Privacy/SR/Pages/SRPrivacyIndex.aspx> (8.5.2021).

27 Prema: <https://www.kucaljudskihprava.hr/2019/12/18/privatnost-kao-ljudsko-pravo/> (8.5.2021).

28 Tako, Haber, E. (2020) The Internet of Children: Protecting Children's Privacy in a Hyper-

Vlade država u međunarodnoj zajednici stoga trebaju pregledati i po potrebi ažurirati svoj unutrašnji pravni okvir kako bi podržale potpuno ostvarivanje prava djeteta na privatnost i zaštitu u digitalnom okruženju, pritom izvršavajući svoje preuzete međunarodnopravne obaveze u ovom vrlo kompleksnom segmentu. Također, sveobuhvatan pravni okvir trebao bi se baviti preventivnim mjerama počev od zabrane svih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, pružanja učinkovitih preventivnih mjera, uspostave mehanizama savjetovanja.²⁹

Uprkos negativnim trendovima u digitalnom dobu, većina korisnika i dalje zagovara pravo na privatnost kao ideal.³⁰ Međunarodnopravni okvir ovoga prava reflektira se u članu 12. Opće deklaracije o ljudskim pravima iz 1948.³¹, te u članu 17. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966.³² U europskom kontekstu, nalazimo ga u članu 8. stavu 1. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950.³³ i članu 7. Povelje o temeljnim pravima EU iz 2000.³⁴ Od posebnih međunarodnih ugovora koji su posvećeni isključivo zaštiti položaja i prava djeteta izdvajamo Konvenciju o pravima djeteta iz 1989.³⁵ koja u

Connected World, *University of Illinois Law Review*, Vol. 2020, Issue 4, str. 1209-1248; Rogers A. (2009) Protecting Children on the Internet: Mission Impossible, *Baylor Law Review*, Vol. 61, Issue 2, str. 323-356; Arnagh D. (1998) A Safety Net for the Internet: Protecting Our Children, *Juvenile Justice*, Vol. 5, Issue 1, str. 9-15.

29 International Telecommunication Union – Development Sector (2020) *Guidelines for Policy-makers on Child Online Protection*, ITU Publications, str. 30.

30 Goldstein K. et al. (2018) *The Right to Privacy in the Digital Age*, str. 4, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/DigitalAge/ReportPrivacyinDigitalAge/PiratePartiesInternational.pdf>. (5.5.2021). O pravu na privatnost v. više u: Simović D., Stanković M., Petrov V. (2018) *Ljudska prava*, Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, str. 156 et seq. Jednako tako, Gajin S. (2012) *op. cit.*, str. 57-59; Sadiković L. (2006), *Ljudska prava*, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, str. 80 et seq; Paunović M., Krivokapić B., Krstić I. (2010) *op. cit.*, str. 203 et seq.

31 Usvojena i proglašena na Općoj skupštini UN Rezolucijom br. 217/III. 10. decembra 1948. Danas predstavlja izraz općeg običajnog međunarodnog prava.

32 United Nations, *Treaty Series*, vol. 999, p. 171 and vol. 1057, p. 407. Ugovor stupio na snagu 1976. BiH je strana ugovornica od 1. septembra 1993. notifikacijom o sukcesiji.

33 ETS No. 5. Ugovor stupio na snagu 1953. Temeljem Ustava BiH, ovaj se međunarodni ugovor izravno primjenjuje u toj državi.

34 *Official Journal of the European Union*, 2012/C 326/02.

35 Konvenciju o pravima djeteta usvojila je Opća skupština UN 20. novembra 1989., dok je na snagu stupila 2. septembra 1990., nakon određenoga broja ratifikacija. Usvojena i otvorena za potpisivanje, ratifikaciju i pristup Rezolucijom Opće skupštine UN 44/25. Objavljena u *United Nations Treaty Series*, Vol. 1577, p. 3. Danas predstavlja jednu od rijetkih međunarodnopravnih legislativnih konvencija koje imaju univerzalnu ratifikaciju – broji 196 država stranaka. Zapravo, i dalje je najratificiraniji ugovor o ljudskim pravima koji predviđa sveobuhvatan katalog prava djece. BiH je postala strankom Konvencije notifikacijom o sukcesiji 1993. Zanimljivost je da su sve članice UN ujedno i stranke Konvencije izuzev Sjedinjenih Američkih Država koje su potpisale ovaj ugovor 1995., ali ga do današnjega dana odbijaju ratificirati i tako konačno i formalno izraziti spremnost da budu vezane Konvencijom. Njezin uticaj je vrlo vidljiv ukoliko promatramo ustave država, sudsku praksu, rad međunarodnih i nacionalnih institucija, reforme pravnih sistema, razvoj politika i daljnje djelovanje zagovornika prava djeteta. Tobin J. (ed.) (2019) *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, str. 1-2; Velić L., Omerović E. (2019) UN Konvencija o pravima djeteta i njezini protokoli s posebnim osvrtom na zaštitu imovinskih prava i interesa djeteta: prema potpunijoj i učinkovitijoj zaštiti djeteta ili prema nepotpunim i neučinkovitim obavezama strana ugovornica?, u: *Zbornik radova, Dani porodičnog prava „Zaštita prava čovjeka kao pokretač razvoja porodičnog prava“*, Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru, god. VII, br. 7, str. 145. et seq.

svom članu 16. propisuje da „niti jedno dijete ne smije biti izloženo proizvoljnom ili nezakonitom miješanju u njegovu privatnost, porodicu, dom ili prepisku, niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled”, dok se u drugom stavu određuje da „dijete ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog miješanja ili napada.”³⁶ Međutim, djeca kao korisnici društvenih mreža u većini slučajeva nemaju razvijenu svijest o tome koliko je za njihovu bezbjednost bitna zaštita privatnosti, te često ne pridaju veliku važnost stvarnoj prijetnji.³⁷ U ovom se slučaju izdvajaju dvije vrste grešaka, a to su: greška naivnosti i greška povjerenja, kojima je zajednička osnova nepoduzimanje mjera zaštite privatnosti.³⁸ Upravo zbog toga roditelji trebaju biti još odgovorniji kada je u pitanju nadzor djece prilikom korištenja interneta. Naime, provedeno je istraživanje kako bi se utvrdila svijest roditelja o pozitivnom i negativnom uticaju upotrebe interneta distribucijom upitnika roditeljima one djece koji su već identificirana kao ovisnici o internetu. Zaključak autora je da iako roditelji imaju određeno znanje o pozitivnim i negativnim utjecajima interneta, imaju nedovoljno dobru kontrolu nad svojom djecom.³⁹

Prema Izvještaju specijalizirane ustanove UN za informacijske i komunikacijske tehnologije (Međunarodne unije za telekomunikacije - ITU)⁴⁰, roditelji, skrbnici i odgajatelji su odgovorni za to da djeca i mladi koriste internetske stranice sigurno i odgovorno.⁴¹ Istog su shvatanja Williams i Guerra, prema kojima bitnu ulogu u kontekstu prevencije elektronskog nasilja nad djecom zauzimaju roditelji, nastavnici i vršnjaci, kao tri temeljna nositelja socijalizacije, s obzirom da su oni i prve socijalne skupine s kojima se djeca susreću.⁴² Roditelji, odnosno roditeljski nadzor može biti efikasno sredstvo pomoći djeci u ostvarivanju njihovih prava na mreži. Međutim, postavljaju se ozbiljna pitanja o obimu prava djece na privatnost u kući, kao i razvoju djece u odgovorne digitalne građane koji mogu kritički razmišljati i samostalno djelovati na mreži.⁴³ Pristup djece informacijama i potencijal da se izraze postaju

36 Nadalje, dijete ima slobodu izražavanja, što uključuje pravo da traži, prima i daje informacije i ideje svih vrsta, usmeno ili pismeno, preko štampe ili nekog drugog medija po njegovom izboru. Međutim, ovo pravo može biti ograničeno pod određenim uvjetima, ukoliko je to neophodno zbog poštivanja prava i ugleda drugih ili radi zaštite nacionalne sigurnosti, javnog reda, javnog zdravlja ili morala. (čl. 13. Konvencije o pravima djeteta). U članu 17. Konvencije se navodi da države ugovornice uvažavaju značajnu ulogu koju masovni mediji imaju i garantiraju djetetu pristup informacijama koje za cilj imaju razvoj njegove društvene, duhovne i moralne dobrobiti i fizičkog i mentalnog zdravlja.

37 Putnik N. et al. (2014) *Socio-psihološki i bezbednosni rizici narušavanja privatnosti na društvenim mrežama*, Sinteza: međunarodna naučna konferencija Univerziteta Singidunum, str. 683-686.

38 *Ibid*, str. 683.

39 Begum F. (2019) Positive and Negative Impact of Internet Use - Parents' Perspective, *International Journal of Recent Advances in Multidisciplinary Research*, Vol. 6, Issue 5, str. 4889-4892.

40 ITU je specijalizirana ustanova UN za informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT) osnovana 1865. radi razvijanja tehničkih standarda koji će omogućiti olakšavanje međunarodne povezanosti u komunikacijskim mrežama, kao i za poboljšavanje pristupa informacijskim i komunikacijskim tehnologijama slabo razvijenim državama svijeta. (<https://www.itu.int/en/about/Pages/default.aspx> 24.4.2021).

41 International Telecommunication Union – Development Sector (2020) *Guidelines for Parents and Educators on Child Online Protection*, ITU Publications, str. 33.

42 Šire u: Williams K. R., Guerra N. G. (2007) Prevalence and Predictors of Internet Bullying, *Journal of Adolescent Health*, 41, str. 14-21.

43 Nyst C. (2017) *Privacy, Protection of Personal Information and Reputation Rights*, Discussion Paper Series: Children's Rights and Business in a Digital World, UNICEF, str. 17.

ograničeni i ovisni o roditeljima.⁴⁴ Djeca tu kontrolu svojih roditelja mogu smatrati i invazijom ili intruzijom u njihov privatni život, jer djeca često ne žele podijeliti svoja internetska iskustva sa svojim roditeljima.⁴⁵ I u članku koji je objavio UNICEF priznaje se da „zahtijevanje roditeljskog sudjelovanja i pristanka za upotrebu široko dostupnih internetskih usluga, naprimjer, može omesti dječju slobodu izražavanja, pristup informacijama i razvoj digitalne pismenosti.”⁴⁶

Međutim, roditelji treba da djeluju ekspeditivno i preventivno u borbi protiv zloupotrebe djece kroz sljedeće smjernice:⁴⁷ 1) Potrebna je edukacija i upoznavanje roditelja s informacionim i komunikacionim tehnologijama, prije svega, s opasnostima koje one donose. Isto tako potrebno je educirati i dijete o svim prednostima, a naročito o rizicima korištenja interneta i društvenih mreža.⁴⁸ 2) Roditelji trebaju biti svjesni djetetovih online aktivnosti. Roditelji trebaju razgovarati s djetetom, da bi izgradili povjerenje i pri tome se bolje upoznati sa stranicama koje dijete posjećuje, društvenim mrežama i aplikacijama koje koristi te aktuelnim trendovima kod djece. Potrebno je da dijete uče kulturi ponašanja na internetu i društvenim mrežama.⁴⁹ 3) Roditelji trebaju uspostaviti jasna pravila oko korištenja tehnologije. Vremenski ograničiti korištenje računara i mobilnih uređaja. Poželjno je postavljanje računara na vidno mjesto u kući kako bi se imao bolji uvid u aktivnosti i vrijeme koje dijete provede za računarom.⁵⁰ 4) Roditelji se trebaju informirati o programima koji filtriraju web stranice za koje ne žele da budu dostupne djetetu. Većina tih programa prevencije on-line nasilja nad djecom u sajber svijetu mogu se kupiti preko interneta, a neki su i besplatni.⁵¹ Najpoznatiji preventivni programi (softveri) vjerovatno su online child safety⁵², program prevencije „Peer-led Model”⁵³, BullySafe USA⁵⁴, KiVA

44 Cunha M. V. de A. (2017) *Child Privacy in the Age of Web 2.0 and 3.0: Challenges and opportunities for policy*, Innocenti Discussion Paper, UNICEF, str. 15.

45 *Ibid.*

46 Tako, Nyst C. (2017) *op. cit.*

47 Muratbegović E. *et al.* (2017) *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS, str. 59.

48 *Ibid.*

49 Ramljak T. *et al.* (2017) *Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Amos Graf, str. 52-54.

50 *Ibid.* Usp. Nair A. (2006) Mobile Phones and the Internet: Legal Issues in the Protection of Children, Special Issue: Crime, *International Review of Law, Computers & Technology*, Vol. 20, Issue 1-2, str. 177-186.

51 International Telecommunication Union – Development Sector (2020) *Guidelines for Parents and Educators on Child Online Protection*, ITU Publications, str. 37-42.

52 *Online Child Safety* je program edukacije i prevencije nasilja nad djecom na internetu. Cilj programa je educirati i savjetovati roditelje i djecu o napadima i opasnostima koje dolaze s interneta u svrhu prevencije i zaštite djece.

53 Program *Peer-led Model* je nastao u Republici Italiji. Osnova ovog programa je učenje po modelu, odnosno pretpostavka da djeca uče od svojih vršnjaka i da međusobno utiču jedni na druge.

54 *BullySafe USA* je također preventivni program, odnosno kurikulum usmjeren na smanjenje vršnjačkog nasilja kroz razvoj učeničke empatije i vršnjačke pomoći.

program⁵⁵, CyberAlly⁵⁶, ConRed program⁵⁷, web detektivi⁵⁸, program prevencije „Medienhelden“⁵⁹, EU child safety online project⁶⁰. Dodatno, neke i od postojećih poznatih aplikacija imaju svoje „ugrađene“ filtere (posebne programe), poput Youtube Kids⁶¹, Netflix Kids⁶², Google Family Link⁶³. 5) Roditelji trebaju voditi računa da dijete vrlo često pristupa internetu i društvenim mrežama putem pametnih telefona, te stoga moraju nastojati da adekvatno kontroliraju i takav način pristupa internetu i društvenim mrežama.⁶⁴ 6) Potrebno je da roditelji pravovremeno reagiraju na sve štetne pojave na internetu i društvenim mrežama kojima pristupi dijete, i što je moguće u kraćem vremenskom roku prijave te pojave nadležnim institucijama kako bi zaštitili privatne podatke, odnosno privatnost djeteta.⁶⁵

S obzirom da djeca u školi provode veliki dio vremena, smjernice, odnosno preporuke za odgojno-obrazovne institucije i savjeti za učitelje i nastavnike možda mogu biti sljedeći: 1) Edukacija i bolje upoznavanje nastavnika s informacijsko-komunikacijskom tehnologijom (IKT) i opasnostima za djecu koje proizilaze iz njih, kao i da se roditelji i djeca upoznaju o načinima prijavljivanja nasilja nad djecom putem IKT-a.⁶⁶ 2) Postavljanje zaštite, odnosno preventivnih programa i antivirusnih softvera na školskim mrežama i računarima, kako bi se spriječio pristup stranicama neprikladnim za djecu.⁶⁷ 3) Podizanje svijesti kod učenika kroz nastavu i druge aktivnosti o opasnostima koje mogu nastati korištenjem IKT-a i kako sigurnije koristiti internet. Važno je da roditelji, učitelji i učenici postanu svjesni kako je online nasilje doista ozbiljan problem.⁶⁸ 4) Svaka škola u borbi protiv online nasilja i zlostavljanja trebala bi kreirati svoja školska pravila, koja moraju biti jasna i

55 Program prevencije koji je prvobitno korišten za prevenciju tradicionalnog vršnjačkog nasilja, a kasnije modificiran. Pokazao se učinkovitim i u slučaju elektronskog nasilja. Razvijen u Republici Finskoj.

56 CyberALLY je interaktivni program prevencije online zlostavljanja namijenjen za učenike srednjih škola.

57 ConRed program predstavlja program prevencije čiji je cilj da podstakne ispravno i pozitivno korištenje interneta i društvenih mreža. Program se prvi put koristio u Kraljevini Španiji.

58 Cilj projekta Web detektivi je obrazovati i osposobiti djecu širom Republike Hrvatske za usvajanje i razvijanje vještina prepoznavanja neprimjerenih i opasnih medijskih sadržaja kroz održavanje tematskih predavanja i praktičnih radionica s učenicima.

59 Medienhelden (engl. media heroes) predstavlja program prevencije koji primjenjuju nastavnici u okviru školskog kurikulumu. Nastavnici su pod supervizijom obučeni osoba, odnosno svaki nastavnik, nakon što prođe obuku sprovodi ovaj program u svom odjeljenju.

60 EU Child Safety Online Project je preventivni program usmjeren na borbu protiv online seksualnog zlostavljanja djece. Kroz saradnju stručnjaka i praktičara ovim se preventivnim programom razvijaju učinkovite tehnike za rano otkrivanje i sprječavanje online seksualnog zlostavljanja djece.

61 <https://www.youtube.com/kids/> (9.5.2021).

62 Ovo je vrsta „parental control“ inačica. Više na: <https://parentzone.org.uk/article/netflix-everything-you-need-know-about-streaming-service> (9.5.2021).

63 Više na: <https://families.google.com/familylink/> (9.5.2021).

64 Mudražija M. (2017) *Privatnost djece i mladih u svijetu modernih tehnologija (interneta i društvenih mreža). Koliko smo sigurni i kako zaštititi svoju privatnost i osobne podatke?* Zagreb: Agencija za zaštitu osobnih podataka, str. 12-13.

65 Ibid.

66 International Telecommunication Union – Development Sector (2020) *Guidelines for Parents and Educators on Child Online Protection*, ITU Publications, str. 37-42.

67 Ibid.

68 Muratbegović E. et al. (2017) *op. cit.*, str. 59.

razumljiva djeci. Pravila koja neće dopustiti da online nasilje prođe bez poduzimanja odgovarajućih aktivnosti. Vrlo je značajno pravovremeno reagirati u slučajevima pojave nasilja i drugih neželjenih ponašanja na internetu usmjerenih prema djeci.⁶⁹ 5) Vremenski ograničiti ili zabraniti korištenje mobilnih uređaja u školi.⁷⁰ 6) Saradnja s roditeljima i nadležnim institucijama, posebno u svrhu prevencije neprimjerenog i štetnog ponašanja učenika na internetu i društvenim mrežama.⁷¹ 7) Provoditi kontinuiranu, sistemsku i temeljitu edukaciju o prednostima i rizicima korištenja interneta i društvenih mreža primjerenu dobi učenika. Educirati djecu o odgovornom ponašanju na internetu, o opasnosti dijeljenja ličnih informacija i na koji način se zaštititi od neželjenih i nezakonitih sadržaja.⁷²

Nakon svega ključno je ukazati da „provedba dječjih prava u digitalno doba zahtijeva ne samo poštivanje ljudskih prava i vrijednosti, već i osnaživanje i sudjelovanje dječjih korisnika, a što podstiče njihovu kreativnost, inovativnost i društveni angažman.”⁷³

4. Pojavni oblici sajber kriminala nad djecom

Digitalizacijom su se mnogi oblici kriminalnog ponašanja promijenili, dok su neki novi nastali kao rezultat velike ekspanzije internetske tehnologije. To je slučaj i kod sajber kriminala nad djecom, gdje su se pored već dobro poznatih i definiranih krivičnih djela poput seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djeteta, odnosno posjedovanja i distribucije dječje pornografije putem računarskog sistema, pojavili novi fenomeni odnosno novi oblici online nasilja nad djecom. To su sajber maltretiranje (cyberbullying), vrbovanje ili mamljenje (grooming), slanje seksualno eksplicitnih poruka i fotografija (sexting), seksualno iznuđivanje (sextortion), prijenos uživo zlostavljanja djece (live streaming child abuse).

Sajber maltretiranje (cyberbullying) se razlikuje od tradicionalnog nasilja koje se odvija licem u lice i koji ima brojne oblike (fizički, verbalni). Glavna razlika između tradicionalnog shvatanja nasilja i internetskog maltretiranja je anonimnost nasilnika. Radi se o relativno novoj vrsti nasilja koja uključuje upotrebu elektronskih uređaja ili drugih informacijskih i komunikacijskih tehnologija kao sredstvo kojim se može postidjeti, prijetiti, seksualno uznemiravati ili socijalno isključiti.⁷⁴ To podrazumijeva objavljivanje neugodnih slika ili komentara o nekome radi nanošenja štete, što je često povezano s diskriminacijom na osnovu spola, rase, vjere, seksualne orijentacije, ili posebnih obrazovnih potreba i invaliditeta.⁷⁵ Najčešći alati sajber maltretiranja su instant poruke, chat sobe i e-poruke.

Sajber maltretiranje može imati različite oblike kao što je nasilno uznemiravanje

69 Ramljak T. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 52-54.

70 Muratbegović E. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 59.

71 Mudražija M. (2017) *op. cit.*, str. 12-13.

72 *Ibid.*

73 Livingstone S. *et al.* (2016) *One in Three: Internet Governance and Children's Rights*, Office of Research – Innocenti Discussion Paper, UNICEF, str. 14.

74 Vaillancourt T., Faris R., Mishna F. (2017) Cyberbullying in Children and Youth: Implications for Health and Clinical Practice, *The Canadian Journal of Psychiatry*, Vol. 62, Issue 6, str. 369.

75 Childnet International (2009) *Cyberbullying: Understand, Prevent and Respond*, Cyberbullying Guidance. Guidance for Schools, str. 7-8.

(slanje uvredljivih poruka), napad na integritet osobe odnosno nanošenje štete ugledu širenjem glasina na mreži, sajber uhođenje (intenzivno uznemiravanje koje uključuje prijetnje i stvara značajan strah), lažno predstavljanje putem objavljivanja neugodnih informacija ili slika na mreži kako bi se druga osoba dovela u nevolju ili opasnost, trik prevare kako bi se o nekome otkrile tajne ili neugodne informacije i podijelile na mreži, nasilne svađe na mreži putem elektronskih poruka s korištenjem vulgarnih riječi te namjerno isključivanje nekoga iz mrežne grupe.⁷⁶

Razlikujemo direktno (izravno) i nedirektno (neizravno) sajber maltretiranje. Direktno internetsko maltretiranje počinitelja izravno povezuje sa žrtvom, jer je nasilnik u izravnoj komunikaciji sa žrtvom kroz tekstualne poruke, trenutne poruke, e-poštu i društvene mreže.⁷⁷ Poruke su često prožete psovka i uvredama. Čini se da je izravno internetsko zlostavljanje jedan oblik uhođenja, budući da je usmjereno na određenu žrtvu.⁷⁸

Nedirektnom sajber maltretiranju nedostaje izravna veza između počinitelja i žrtve. Do neizravnog internetskog maltretiranja dolazi kada nasilnik izravno ne kontaktira žrtvu, već umjesto toga, počinitelj (cyberbully) napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna.⁷⁹ Prema istraživanju, primarni oblik sajber maltretiranja odnosno internetskog nasilja koje su prijavljivale ženske adolescentice bilo je širenje glasina, dok su muški adolescenti izvještavali o objavljivanju štetnih slika ili videozapisa na mreži.⁸⁰

Kao zaključak se može istaći da je ovaj oblik sajber nasilja posebno zabrinjavajući, jer dijete može biti konstantno izloženo cyberbullingu, kako na društvenim mrežama, tako i na platformama za dopisivanje i igranje igrica.⁸¹

Vrbovanje ili mamljenje (grooming) je poseban oblik sajber uznemiravanja maloljetnika, koji se definira kao „strategija koju seksualni počinitelj koristi za manipulaciju djetetom, tako da se seksualno zlostavljanje događa naknadno, u okolnostima koje omogućuju potpunu kontrolu počinitelja nad djetetom“.⁸² Zapravo, grooming najčešće predstavlja fazu u kojoj se dijete priprema ili na stvarni seksualni čin s odraslom osobom ili na učešće u proizvodnji dječje erotike ili fotografija seksualnog zlostavljanja djece, pri čemu zlostavljač zloupotrebljava povjerenje djeteta koje u većini slučajeva ne zna ni u koje će svrhe njegove fotografije ili snimci

76 Tako, Capurso S., Paradžik Lj., Mratović M. Č. (2017) Cyberbullying among Children and Adolescents – an Overview on Epidemiological Studies and Effective Preventive Programs, *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, Vol. 25, No. 1, str. 128.

77 Champagne F., Champagne M. (2017) *Protecting Victims of Cyberbullying*, American Bar Association, <https://www.americanbar.org/groups/litigation/committees/criminal/articles/2017/fall2017-protecting-victims-of-cyberbullying/> (3.5.2021).

78 *Ibid.*

79 Muratbegović E. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 33.

80 D'Auria J. P. (2014) Cyberbullying Resources for Youth and Their Families, *Journal of Pediatric Health Care*, Vol. 28, Issue 2, str. 20.

81 O cyberbullingu na društvenim mrežama među mladima u Republici Srbiji, v. Stanković D. (2019) Cyberbullying on the Social Networks among Youth in the Republic of Serbia, *Journal of Criminology and Criminal Law*, Vol. 57, Issue 2, str. 9-24.

82 Nav. prema: Moise, A. C. (2015) Grooming in the Online Environment, *Journal of Law and Public Administration*, 1(2), str. 102.

biti upotrijebljeni niti kakve će to posljedice imati po njegov daljnji život.⁸³ Taj oblik sajber nasilja je prema članu 23. Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote Konvencija) određeno krivičnim djelom naziva „vrbovanje djece u seksualne svrhe“. Shodno toj odredbi, „svaka stranka će usvojiti zakonske ili druge mjere potrebne kako bi se krivičnopravno sankcionirao namjerni čin predlaganja, putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, odrasle osobe da se sastane s djetetom koje još nije doseglo dobnu granicu [...], u svrhu počinjenja bilo kojeg krivičnog djela [...] protiv djeteta, ukoliko je takav prijedlog popraćen materijalnim radnjama koje vode takvom sastanku.“⁸⁴

Seksualno iznuđivanje (sextortion) je ucjenjivanje osobe uz pomoć vlastitih slika te osobe kako bi se od nje iznudile seksualne usluge, novac ili druge koristi pod prijetnjom dijeljenja materijala mimo pristanka prikazane osobe.⁸⁵ Ono što karakteriše sextortion je da se počinioci često oslanjaju na poziciju autoriteta, a ne na fizičko nasilje kako bi prisile dijete na seksualne usluge ili davanje novca ili robe.⁸⁶ Psihološka prisila uglavnom se manifestuje kao prijetnja uskraćivanja određene beneficije ili prijetnja neželjenom posljedicom ako se ne ispune zahtjevi.⁸⁷

Seksualna komponenta mogla bi uključiti potražnju počinitelja za bilo kojim oblikom neželjene seksualne aktivnosti, kao što su izlaganje privatnih dijelova tijela, poziranje za seksualne fotografije, ili podnošenje fizičkog zlostavljanja.⁸⁸ Također, sextortion može uključivati prijetnju odnosno širenje ličnih fotografija nepristojnih slika online ili među vršnjacima, što može dovesti do drugih negativnih posljedica kao što su cyber bullying.⁸⁹

Prema zaključku autora Susanna Greijer i Jaap Doek, za ovaj oblik sajber nasilja preporučeni je izraz „seksualno iznuđivanje djece“ koji naglašava da je ovo oblik iznude koji je seksualne prirode i da se djelo provodi nad djetetom.⁹⁰ Prema njima, o često korištenom izrazu „iznuđivanje“ i dalje se raspravlja na polju dječje zaštite, budući da potonji izraz ne pokazuje jasno da je riječ o seksualnom iskorištavanju djeteta i riskira banaliziranje prakse koja može proizvesti izuzetno ozbiljne posljedice.⁹¹

Sexting je univerzalni pojam koji se definira kao slanje seksualnih sadržaja poput tekstualnih poruka i fotografija putem telefona ili drugih sredstava komunikacije.⁹² To je zapravo tinejdžerski sleng koji se odnosi na slanje ili primanje seksualno

83 Muratbegović E. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 35.

84 Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote Konvencija).

85 Açar K. V. (2016) Sexual Extortion of Children in Cyberspace, *International Journal of Cyber Criminology*, Vol. 10(2), str. 112.

86 Nav. prema: Muratbegović E. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 42.

87 *Ibid.*

88 *Ibid.*

89 *Ibid.*

90 Greijer S., Doek J. (2016) *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*, Adopted by the Interagency Working Group in Luxembourg, 28 January 2016, ECPAT International with ECPAT Luxembourg, str. 53.

91 *Ibid.*

92 Açar K. V. (2016) *op. cit.*, str. 112.

sugestivnih slika i tekstualnih poruka, često mobitelom.⁹³ Najveća opasnost i rizici sextinga su u tome što poruke takvog sadržaja obično šalju tinejdžeri jedni drugima, ne uviđajući posljedice ovakvih djela, jer te fotografije mogu poslužiti kao oruđe za ucjenjivanje.⁹⁴ Valjalo bi još istaći da sexting može biti i oblik seksualnog nasilja, naprimjer, kada se na dijete vrši pritisak da pošalje sliku momku, djevojci ili vršnjaku, a koji je zatim dalje dijeli na mreži bez njihovog pristanka.⁹⁵ Također, postoje i mnogi oblici „neželjenog sextinga“, poput dijeljenja ili primanja neželjenih seksualno eksplicitnih fotografija, videozapisa ili poruka, od strane poznatih ili nepoznatih osoba koje pokušavaju uspostaviti kontakt ili izvršiti pritisak.⁹⁶

Live streaming⁹⁷ (prijenos uživo u realnom vremenu) seksualnog zlostavljanja djece je radnja koja se odvija u realnom vremenu i nastaje kada je dijete prisiljeno da se pojavi pred web-kamerom te da se uključi u seksualno eksplicitno ponašanje ili da bude podvrgnuto seksualnom zlostavljanju.⁹⁸ Ovi akti (video ili fotomaterijali) se zatim putem live streama na internetu prenose do počinioca ili kupca koji je platio, i koji gleda ili traži određenu vrstu zlostavljanja koju bi gledao u realnom vremenu.⁹⁹ Ono što je važno za posmatrača je da streaming ne ostavlja trag na uređaju, jer nijedna datoteka nije preuzeta.¹⁰⁰

Europol je 2013. osnovao Europski centar za sajber kriminal (EC3)¹⁰¹ kako bi omogućio organima zakona što kvalitetniji odgovor na sajber kriminal u EU. EC3 značajano doprinosi u borbi protiv sajber kriminala gdje svake godine EC3 objavljuje internetsku procjenu prijetnje sajber kriminala, tzv. IOCTA¹⁰² izvještaj. U jednom od tih IOCTA izvještaja posebno se upozorava na prijenos uživo zlostavljanja djece (live streaming child abuse), kao još jedan ozbiljan oblik sajber nasilja prema djeci koji ima određenih sličnosti sa seksualnim iznuđivanjem djece u sajber prostoru, s obzirom na intenzivnu upotrebu VoIP¹⁰³ tehnologija.¹⁰⁴ Uzimajući u obzir da je „prijenos uživo“ nešto što se uobičajeno traži kod seksualnog iznuđivanja djece, razumno je pretpostaviti da su iznuđivači ujedno i potencijalni kupci live streaminga, odnosno prijenosa uživo seksualnog zlostavljanja djece.¹⁰⁵

93 Lewis M., Miller P., Buchalter R. A. (2009) *Internet Crimes Against Children: An Annotated Bibliography of Major Studies*, Library of Congress. Federal Research Division, str. 28.

94 Nav. prema: Muratbegović E. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 38.

95 Greijer S., Doek J. (2016) *op. cit.*, str. 44.

96 *Ibid.*

97 Prijenos uživo drugi je oblik mrežnog strujanja (eng. *live streaming*). Korisnici se putem svojih pametnih uređaja ili računara spajaju na računar poslužitelja ili hardver računarske usluge u oblaku poslužitelja. Za razliku od mrežnog strujanja na zahtjev, ovdje se korisnici uključuju u prijenos medijskog sadržaja nedefiniranog početka i kraja.

98 Muratbegović E. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 44.

99 *Ibid.*

100 Greijer S., Doek J. (2016) *op. cit.*, str. 47.

101 *European Cybercrime Centre (EC3)*, <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3> (4.5.2021).

102 *Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA)*, <https://www.europol.europa.eu/iocta-report> (4.5.2021).

103 *VoIP* je kratica za protokol glasa putem interneta ili, jednostavnije, telefonsku uslugu putem interneta. <https://www.voip-info.org/what-is-voip/> (4.5.2021).

104 Açar K. V. (2016) *op. cit.*, str. 112.

105 *Ibid.*, str. 113.

5. (Krivično)pravni okvir u Bosni i Hercegovini

Kompjuterski kriminal nad djecom prisutan je i na teritoriju BiH. Zbog toga pitanje adekvatne zaštite privatnosti djece, kao i sprječavanje nasilja nad djecom na internetu i društvenim mrežama u BiH, predstavlja odista veliki izazov. To je posebno zbog toga što se okolnosti u svijetu informaciono-komunikacijskih tehnologija veoma brzo mijenjaju. Otuda je potrebno osigurati da se i zakonodavstvo dovoljno brzo prilagođava ovim promjenama koje treba da budu usklađene i provedene na svim administrativnim nivoima, od zakona do podzakonskih akata.¹⁰⁶

Da bi se osigurala ta vrsta usklađenog djelovanja neophodno je imati strateški okvir za sajber sigurnost koji će dati smjernice djelovanja svim akterima, te uključiti administrativne i tehničke aspekte sajber zaštite, kroz definiranje ciljeva koji će se ostvariti tom provedbom.¹⁰⁷

S ovim u vezi, nekoliko je dokumenata koji predstavljaju strateški okvir za harmonizaciju sadašnjih i budućih strategija za sigurnost djece u BiH donešeno od 2014.¹⁰⁸

Prema članu 19. stavu 1. Konvencije o pravima djeteta države stranke moraju poduzeti najrazličitije mjere u cilju zaštite djeteta od svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja, povrede, zlostavljanja, zanemarivanja, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje, dok se prema članu 34. Konvencije države stranke obavezuju da djecu zaštite od svih oblika seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, kao i da poduzmu sve nacionalne, dvostrane i mnogostrane mjere kako bi spriječile 1) podsticanje ili prinuđivanje djeteta na bavljenje bilo kakvom protupravnom seksualnom aktivnošću; 2) iskorištavanje djece za prostituciju ili druge protupravne seksualne radnje; 3) iskorištavanje djece u pornografskim predstavama i materijalima.¹⁰⁹

Kao što smo naglasili i ranije u radu, danas su djeca izložena velikom riziku od seksualnoga iskorištavanja.¹¹⁰ Načini seksualne zloupotrebe djece su mnogobrojni, a

106 Misija OSCE u BiH (2019) *Smjernice za strateški okvir cyber sigurnosti u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, str. 10.

107 *Ibid*, str. 7.

108 Strateški okviri odnosno smjernice za sajber sigurnost: a) Akcioni plan za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2014-2015; b) Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH iz 2016.; c) Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u Bosni i Hercegovini iz 2017.; d) Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini iz 2017.; e) Smjernice za strateški okvir sajber sigurnosti u Bosni i Hercegovini iz 2019. Usp. Dushi D. (2018) Challenges of Protecting Children from Sexual Abuse and Exploitation on the Internet: The Case of Kosovo, *International Review of Law, Computers & Technology*, Vol. 32, Issue 1, str. 80-98.

109 Član 3. stav 1. tačka (b) Konvencije Međunarodne organizacije rada (MOR) br. 182 o najgorim oblicima dječjeg rada iz 1999. obuhvata, *inter alia*, korištenje, nabavljanje ili nuđenje djeteta radi prostitucije, proizvodnje pornografije ili za pornografske predstave. Stupila je na snagu 2000. Do sada ju je ratificiralo svih 187 država članica MOR, tako da možemo ustvrditi da i ovaj ugovor ima univerzalnu ratifikaciju. BiH Konvencija obavezuje od 2001. koja predviđa da strane ugovornice rade na sprječavanju, suzbijanju i eliminaciji odnosnih oblika najgoreg dječjeg rada.

110 Čović A. (2017) *op. cit.*, str. 20.

posebno danas kada živimo u eri interneta.¹¹¹ U svojoj Rezoluciji 1994/90 Komisija UN za ljudska prava vođena potrebom da se usvoje učinkovite međunarodne mjere za sprječavanje i eradicaciju prodaje djece, dječje prostitucije i dječje pornografije, odlučila je ustanoviti radnu skupinu koja bi bila odgovorna za elaboraciju smjernica za moguću izradu nacrtu fakultativnoga protokola uz Konvenciju takve sadržine.¹¹² I nakon nekoliko godina rada, Drugi fakultativni protokol (OPSC) usvaja se pod okriljem UN 2000.¹¹³, koji za države članice donosi određene zabrane u formi novih međunarodnih obaveza. Radi se o zabrani prodaje djece, dječje prostitucije i dječje pornografije¹¹⁴, s predviđenim definicijama u smislu što znači svaka od prethodno navedenih zabranjenih ponašanja.¹¹⁵ Države su u Preambuli Protokola iskazale svoju „zabrinutost zbog sve veće dostupnosti dječje pornografije na internetu i drugim tehnologijama u razvoju, te podsjetile na Međunarodnu konferenciju o borbi protiv dječje pornografije na internetu, održanu u Beču 1999., a posebno na svoj zaključak kojim se poziva na svjetsku kriminalizaciju proizvodnje, distribucije, izvoza, prijenosa, uvoza, namjernog posjedovanja i oglašavanja dječje pornografije, te naglašavajući važnost bliže saradnje i partnerstva između vlada i internetske industrije.” „Ovaj protokol naglašava potrebu da države članice donesu krivične zakone za djela kao što su trgovina djecom, nezakonito usvajanje, dječja prostitucija i pornografija. [Ovim se protokolom također naglašava potreba] za međunarodnom saradnjom i akcijama usmjerenim na jačanje svijesti javnosti u cilju bolje zaštite djece od takvih ozbiljnih krivičnih djela.”¹¹⁶

Konvencija o sajber kriminalu Vijeća Europe¹¹⁷ (Budimpeštanska konvencija

111 *Ibid.*

112 Detrick S. (1999) *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers, str. 605.

113 Usvojen i otvoren za potpisivanje, ratifikaciju i akcesiju Rezolucijom Opće skupštine UN A/RES/54/263 25. maja 2000. Stupio na snagu 18. januara 2002. BiH ga je potpisala 7. septembra 2000. a ratificirala ga 4. septembra 2002.

114 Čl. 1. Drugoga fakultativnoga protokola iz 2000.

115 Velić L., Omerović E. (2019) *op. cit.*, str. 151.

116 V. publikaciju: UNICEF, *Prava deteta i maloletničko pravosuđe: odabrani međunarodni instrumenti: Opcioni protokoli uz Konvenciju o pravima deteta*, svezak 2, 7 (<https://npm.rs/attachments/Opcioni%20protokoli%20uz%20Konvenciju.pdf> (4. 9. 2019)). O suzbijanju

dječje pornografije na internetu i ranijem djelovanju EU u tome smjeru, više u: McIntyre T. J. (2010) Blocking Child Pornography on the Internet: European Union Developments, Special Issue: Content Regulation, *International Review of Law, Computers & Technology*, Vol. 24, Issue 3, str. 209-222. O ranijem djelovanju BiH u tome pogledu, v. Izvješće Ombudsmana za ljudska prava BiH o primjeni Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta koji se odnosi na prodaju djece, dječju prostituciju i dječju pornografiju (2009) Sarajevo: Institucija Ombudsmana za ljudska prava BiH.

117 Zaključena u Budimpešti 2001. Otuda je i poznata po svome skraćenome nazivu: Budimpeštanska konvencija. Predstavlja ona mnogostrani međunarodni ugovor koji je stupio na snagu 2004. (ETS No. 185). Danas broji 66 država članica. BiH ga je potpisala 2005., ratificirala 2006., dok je iste godine stupio na snagu za BiH. U samoj Preambuli Konvencije o sajber kriminalu Vijeća Europe istaknuto je da je „Ova Konvencija [je] neophodna radi sprječavanja krivičnih djela koja narušavaju povjerljivost, integritet i dostupnost kompjuterskih sistema, mreža i podataka, kao i sprječavanje zloupotrebe tih sistema, mreža i podataka, osiguravajući usvajanje ovlasti dovoljnih da bi se omogućila efikasna borba protiv tih krivičnih djela, olakšavajući njihovo otkrivanje, istragu i gonjenje, kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom nivou, i predviđajući materijalne odredbe u cilju brže i povjerljivije međunarodne saradnje.“ Odluka o ratifikaciji Konvencije o kibernetičkom kriminalu, Odluka Parlamentarne skupštine

o sajber kriminalu ili Konvencija o kibernetičkom kriminalu) prvi je mnogostrani međunarodni ugovor o krivičnim djelima počinjenim putem interneta i drugih računarskih mreža.¹¹⁸ Štaviše, predstavlja ona za sada jedini međunarodni obavezujući instrument o ovome pitanju u svijetu, čije države stranke nisu isključivo članice međunarodne organizacije Vijeća Europe, već su to i države s drugih kontinenata.¹¹⁹ Budimpeštanska konvencija jasno dovodi u vezu dječju pornografiju i računare, računarski sistem i internet, i nezaobilazan je međunarodnopravni izvor za sva krivična djela koja stoje u odnosu s informaciono-komunikacijskom tehnologijom i internetom.¹²⁰

Međutim, preporučene odredbe krivičnog materijalnog prava iz Konvencije o sajber kriminalu Vijeća Europe, odnosno krivična djela koja se odnose na dječju pornografiju nisu uređena odredbama Krivičnog zakona BiH, već je to „dogovorno prepušteno” u nadležnost entitetskim krivičnim zakonima odnosno Krivičnom zakonu Brčko Distrikta BiH.¹²¹

Krivični zakonik Republike Srpske (RS) najvećim dijelom je prilagođen preporukama Konvencije o sajber kriminalu Vijeća Europe i Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja iz 2007. (Lanzarote Konvencija¹²²). Ovu je oblast Krivični zakonik RS 2017. uređio s posebnim poglavljem krivičnih djela pod nazivom krivična djela protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta.

U glavi XV Krivičnog zakonika¹²³ RS normiraju se krivična djela seksualnog

BiH, br. 274/06 od 10. marta 2006. (Objavljena u Službenom glasniku BiH – Međunarodni ugovori, broj 6/2006, pod naslovom „Konvencija o kibernetičkom kriminalu“).

118 V. i Dodatni protokol uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću računarskih sistema iz 2003. Ugovor stupio na snagu 2006. (ETS No. 189). Danas broji 33 države stranke. Također je i državama s drugih kontinenata koje nisu članice Vijeća Europe omogućeno da postanu strankama Protokola. (Više na: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/189/signatures?p_auth=JkLManVB (9.5.2021)). Znakovito je da je u toku rad na izradi konačnoga teksta Drugog dodatnog protokola uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu o pojačanoj međunarodnoj saradnji. Više na: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/t-cy-drafting-group> (9.5.2021).

119 Više na: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185/signatures?p_auth=JkLManVB (9.5.2021).

120 Miladinović A. (2018) *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama. Kriminalistički aspekt*, Banja Luka: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Uprava za policijsku obuku, str. 70.

121 Porobić M., Bajraktarević M. (2012) *Cyber kriminal, pranje novca i finansijske istrage*, Sarajevo: VSTV BiH, str. 22.

122 Mnogostrani je međunarodni ugovor koji je usvojen pod okriljem Vijeća Europe na Kanarskim otocima (Kraljevina Španija), na otoku Lanzarote, otuda akt poznat po svome skraćenome nazivu – Lanzarote Konvencija (ETS No. 201). Ugovorom se države slažu da inkriminiraju određene oblike seksualnog zlostavljanja djece. To je prvi međunarodni ugovor koji se bavi seksualnim zlostavljanjem djece koje se događa u kući ili porodici. Ciljevi su ove Konvencije: a) sprječavanje i suzbijanje seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece; b) zaštita prava djece žrtava seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja; c) promicanje nacionalne i međunarodne saradnje u suzbijanju seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece. Ugovor usvojen 2007., stupio na snagu 2010. Broji 48 stranaka. BiH je Ugovor potpisala 2011., 2012. ga ratificira, a od 2013. je na snazi za BiH.

123 Krivični zakonik Republike Srpske „Službeni glasnik RS“, broj 64/2017 i 104/2018 – odluka US i 15/2021.

zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, i to iskorištavanje djece za pornografiju (član 175.), iskorištavanje djece za pornografske predstave (član 176.), upoznavanje djece s pornografijom (član 177.) i iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta (član 178.).

U odnosu na Krivični zakonik RS, Krivični zakon Federacije BiH (F BiH)¹²⁴ i Krivični zakon Brčko Distrikta (BD) BiH¹²⁵ imaju propisan određeni broj krivičnih djela ove vrste, i rokovi zastarijevanja su različiti. Naime, kada je riječ o zastarijevanju krivičnog gonjenja u slučajevima seksualnog nasilja nad djecom, RS se nalazi korak ispred F BiH i BD BiH, budući da u potonjim krivičnim zakonima važi pravilo subjektivnog roka zastare koji počinje teći od dana kada je krivično djelo učinjeno.¹²⁶

Odredbama člana 9. odnosne Konvencije obavezuju se strane ugovornice da usvoje zakonodavne i druge mjere, kako bi se u njihovom unutrašnjem pravu, kao krivično djelo, okvalificirale sljedeće radnje: a) proizvodnja dječje pornografije u cilju njene difuzije putem kompjuterskog sistema; b) nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječje pornografije putem kompjuterskog sistema; c) distribuiranje ili prijenos dječje pornografije putem kompjuterskog sistema; d) djelo pribavljanja za sebe ili za drugoga dječje pornografije putem kompjuterskog sistema; e) posjedovanje dječje pornografije u kompjuterskom sistemu ili putem čuvanja kompjuterskih podataka.

Član KZ RS	Naziv krivičnog djela	Član KZ F BiH	Naziv krivičnog djela	Član KZ BD BiH	Naziv krivičnog djela
175	Iskorištavanje djece za pornografiju	211	Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije	208	Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije
177	Upoznavanje djece s pornografijom	212	Upoznavanje djeteta s pornografijom	209	Upoznavanje djeteta s pornografijom
176	Iskorištavanje djece za pornografske predstave	-	-	-	-
178	Iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta	-	-	-	-

Tabela 1: Komparacija odredaba krivičnih zakona Republike Srpske, Federacije BiH i Brčko Distrikta BiH preko kojih su implementirane odredbe člana 9. Konvencije o sajber kriminalu Vijeća Europe.

124 XIX – Glava devetnaesta, Krivična djela protiv spolne slobode i morala: član 211. (Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije), i član 212. (Upoznavanje djeteta s pornografijom).

125 XIX – Glava devetnaesta, Krivična djela protiv spolne slobode i morala: član 208. (Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije), i član 209. (Upoznavanje djeteta s pornografijom).

126 Muratbegović E. *et al.* (2017), str. 24.

Sadržaji odredaba člana 175. Krivičnog zakonika RS (Iskorištavanja djece radi pornografije)¹²⁷ razlikuju se u odnosu na sadržaj odredbi člana 211. Krivičnog zakona F BiH (Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije)¹²⁸ i člana 208. Krivičnog zakona BD BiH (Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije)¹²⁹. Naime, član 175.¹³⁰ Krivičnog zakona RS je znatno sadržajnije, a što se manifestira kroz stav koji se odnosi na „ko upotrebom sile, prijetnje, obmane, prevare, zloupotrebom položaja ili teških prilika djeteta ili odnosa zavisnosti, prisili ili navede dijete“, ili stav da se dijete „neće kazniti za proizvodnju i posjedovanje pornografskog materijala koji prikazuje njega lično ili njega i drugo dijete ako su oni sami taj materijal proizveli i posjeduju ga uz pristanak svakog od njih i isključivo za njihovu ličnu upotrebu.“ Tu su još i stavovi koji detaljno definiraju značenje termina „dječja pornografija“ te koji se to materijal ne smatra pornografijom. U ovom je članu uočljiva razlika u pogledu slučajeva kada je ovo djelo izvršeno putem računarske mreže. Donji prag zatvorske kazne u krivičnim zakonima F BiH i BD BiH je jedna godina, a gornji prag pet, dok je u Krivičnom zakonu RS donji prag šest mjeseci, a gornji deset godina.

Sadržajem odredbi člana 212. (Upoznavanje djeteta sa pornografijom)¹³¹ iz Krivičnog zakona F BiH i člana 209. (Upoznavanje djeteta sa pornografijom)¹³² iz Krivičnog zakona BD BiH na identičan način su utvrđene nedopuštene radnje koje su sankcionirane ovim krivičnim djelom. One podrazumijevaju prodaju, prikazivanje ili javno izlaganje spisa, slika, audiovizuelnog materijala i drugih predmeta pornografskog sadržaja djetetu, kao i kazne za navedeno djelo uz obavezu oduzimanja predmeta. Član 177. (Upoznavanje djece sa pornografijom)¹³³ iz Krivičnog zakonika RS ističe još i posredstvo kompjuterske mreže i drugih vidova komunikacije kao način da se učini dostupnim spise, slike, audiovizuelni materijal pornografske sadržine. Također se i u ovom članu detaljno definira značenje termina „pornografija“, kao i koji materijal se ne smatra pornografijom.

Krivični zakonik RS posjeduje još dva člana koji se ne nalaze u druga dva krivična zakona, a odnose se na krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. To su članovi 176.¹³⁴ Krivičnog zakonika RS „Iskorištavanje djece za pornografske predstave“, i član 178.¹³⁵ „Iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta“. Ono što je karakteristično za sadržaj pravnih odredaba ovih članova je da se u njima posebno apostrofira iskorištavanje komunikacijskih sredstava ili kompjuterskih mreža za izvršenje krivičnih djela u navedenim članovima 176. i 178. Krivičnog zakonika RS.

127 Krivični zakonik Republike Srpske.

128 Krivični zakon Federacije BiH, „Sl. novine F BiH“, br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

129 Krivični zakon Brčko Distrikta BiH („Sl. glasnik Brčko Distrikta BiH“, br. 19/2020 - prečišćeni tekst).

130 Krivični zakonik Republike Srpske.

131 Krivični zakon Federacije BiH.

132 Krivični zakon Brčko Distrikta BiH.

133 Krivični zakonik Republike Srpske.

134 *Ibid.*

135 *Ibid.*

Navedene odredbe entitetskih krivičnih zakona, odnosno BD BiH, i pored sadržajne različitosti, u suštini su dovoljno široke da obuhvataju i krivična djela počinjena putem računarskog sistema, jer i kod drugih krivičnih djela način izvršenja je moguć putem informaciono-komunikacijske tehnologije. Međutim, postoji jedna značajna zona nekažnjivog područja koja obuhvata vrbovanje, odnosno mamljenje djece putem računarske tehnologije u cilju izvršenja spolnih zloupotreba, a koji može biti stadij pripremnih radnji prilikom izvršenja drugih težih zahvata u spolnu slobodu djeteta.¹³⁶

Republika Hrvatska je utvrdila krivično djelo „mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba“ (član 161.)¹³⁷, koje inkriminira cyber grooming¹³⁸, dok Republika Srbija to krivično djelo regulira u članu 185b¹³⁹ pod nazivom „Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu“.

S obzirom na navedeno, prema dokumentu iz 2017. naziva „Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u Bosni i Hercegovini“, opće preporuke na području zakonodavstva su:¹⁴⁰ a) inkriminirati mamljenje ili vrbovanje djeteta radi seksualne eksploatacije u sve krivične zakone. Kao uzor može poslužiti neki od primjera iz okolnih država, pri čemu treba voditi računa o ujednačenim opisima i propisanim kaznama; b) precizirati i ujednačiti krivična djela koja se bave iskorištavanjem djeteta radi pornografije; c) ujednačiti raspon kazni zatvora (minimume i maksimume) za predmetna krivična djela u sva tri zakona u BiH radi dosljednije politike i bolje zaštite žrtava. U današnjem kontekstu usaglašavanja zakona u BiH s međunarodnim pravom, može se ustvrditi da se nastavlja trend harmonizacije nacionalnog zakonodavstva u domenu materijalnopравnih odredaba iz oblasti visokotehnološkog kriminala s međunarodnim načelima i standardima u području pravne zaštite djece u svijetu.

136 Ramljak T. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 34.

137 (1) Punoljetna osoba koja osobi mlađoj od petnaest godina, u namjeri da ona ili druga osoba nad njom počinu kazneno djelo iz članka 158. ovoga Zakona, putem informacijsko komunikacijskih tehnologija ili na drugi način predloži susret s njom ili drugom osobom i koja poduzme mjere da do tog susreta dođe, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine. (2) Tko prikuplja, daje ili prenosi podatke o osobi mlađoj od petnaest godina radi počinjenja kaznenog djela iz stavka 1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine. (3) Za pokušaj kaznenog djela iz stavka 1. ovoga članka počinitelj će se kazniti. Kazneni zakon Republike Hrvatske, pročišćeni tekst Zakona, Narodne novine, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19 (<https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> (28.4.2021)).

138 *Grooming* je pojam koji opisuje uspostavu odnosa povjerenja i emocionalne povezanosti između djeteta i (najčešće) odrasle osobe komunikacijskom tehnologijom, a s ciljem vrbovanja i iskorištavanja maloljetnika u seksualne svrhe. (<https://geek.hr/znanost/clanak/znete-li-sto-je-grooming/#ixzz6uNnByWMe> (29.4.2021)).

139 (1) Ko u namjeri izvršenja krivičnog dela iz čl. 178. stav 4, 179. stav 3, 180. st. 1. i 2, 181. st. 2. i 3, 182. stav 1, 183. stav 2, 184. stav 3, 185. stav 2. i 185a ovog Zakonika, koristeći računarsku mrežu ili komunikaciju drugim tehničkim sredstvima dogovori sa maloletnikom sastanak i pojavi se na dogovorenom mestu radi sastanka, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina i novčanom kaznom. (2) Ko delo iz stava 1. ovog člana izvrši prema detetu, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina. Krivični zakonik („Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019) (<https://www.paragraf.rs/propisi/krivnici-zakonik-2019.html> (28.4.2021)).

140 Ramljak T. *et al.* (2017) *op. cit.*, str. 32.

6. Umjesto zaključka: ka novim međunarodnim ugovorima

Na koncu ovoga istraživanja uočavamo jednu znakovitost u pogledu međunarodnopravnog okvira u odnosu na glavni predmet obrade u radu. Jedan mnogostrani međunarodni ugovor uređuje pitanje sajber kriminala, dok drugi mnogostrani međunarodni ugovor uopćeno regulira pitanje zabrane prodaje djece, dječje prostitucije i dječje pornografije. Prvi je Budimpeštanska konvencija o sajber kriminalu iz 2001., jedini pravnoobavezujući međunarodni mehanizam ove vrste u svijetu, usvojena u Vijeću Europe, ali čije su stranke danas i države koje nisu članice ove regionalne međunarodne organizacije. Drugi pravnoobavezujući međunarodni mehanizam predstavlja Drugi fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta, koji je usvojen pod okriljem UN 2000. Jedan bi koherentan i komprehensivan spoj ova dva međunarodna instrumenta predstavljao dobro opisanu, temeljitu i potpunu problematiku našega naučnoga istraživanja. No, i Protokol je usvojen djelimično i zbog zabrinutosti država zbog sve veće dostupnosti dječje pornografije na internetu i drugim tehnologijama u razvoju, s ciljem globalnog inkriminiranja proizvodnje, distribucije, izvoza, prijenosa, uvoza, namjernog posjedovanja i oglašavanja dječje pornografije, naglašavajući važnost bliže saradnje i partnerstva između vlada država i internetske industrije.

Uostalom, zbog nužnosti međunarodne saradnje svih učesnika u međunarodnim odnosima sa svrhom planetarnog sprječavanja, suzbijanja i kažnjavanja djela sajber kriminala, a naročito onih koja su uperena prema djeci, unutar se Vijeća Europe radi na drugom dodatnom protokolu. Ovaj bi se drugi, pored svoga prethodnika, Dodatnoga protokola uz Konvenciju o sajber kriminalu o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću računarskih sistema iz 2003., odnosio na osnaživanje saradnje i objavljivanje elektronskih dokaza. U tom bi se duhu trebala ostvarivati izravna saradnja s pružateljima internetskih i mrežnih usluga i drugim entitetima kako bi države mogle doći do podataka s ciljem identificiranja osumnjičenih za sajber krivična djela. Saradnja s takvim ciljem bi se osnažila i između država stranaka jednom kada Drugi dodatni protokol bude usvojen i počne proizvoditi pravna dejstva. Opseg ovoga Protokola bio bi identičan onom konvencijskom o kibernetičkome kriminalu – u odnosu na krivična djela u vezi sa računarskim sistemima i podacima. Simplificirano, Protokol bi omogućio da jedna država, pred čijim se organima vodi krivični postupak, pošalje zahtjev za dostavljanje određenih podataka pružatelju internetskih i mrežnih usluga koji ima sjedište na području druge države stranke Protokola. Zapravo, svrha budućeg međunarodnog ugovora je dvojaka: potreba učinkovitoga krivičnoga odgovora kako bi se ojačala vladavina prava i zaštitile žrtve i njihova prava online, ali i potreba za zaštitom ličnih podataka.

Na kraju, svrha je ovoga Protokola, čije se usvajanje očekuje u nastavku 2021., omogućiti budimpeštanskom integralnom konvencijskom mehanizmu svojevrсни napredak u očuvanju slobodnoga i sigurnoga interneta. Ovome međunarodnome mehanizmu svakako pripadaju i države koje su preuzele međunarodne obaveze s ciljem zaštite pojedinca i njegovih prava u sajber prostoru, s posebnim naglaskom na prava djeteta. Među njima je u svojevrсноj međunarodnoj koaliciji za slobodan i siguran internet za svako dijete i BiH.

Enis Omerović, Ph. D., Assistant Professor
University of Zenica, Faculty of Law

Damir Imamović, LL.M.
Cantonal Institute for Urbanism and Physical Planning, Zenica- Doboj Canton

RIGHTS AND PROTECTION OF CHILDREN IN THE CYBER WORLD AND LEGAL CONSEQUENCES OF CYBERCRIME AGAINST CHILDREN

Summary: The aim of the paper is to consider international and domestic legislative framework on the protection of children's rights in cyberspace, as well as the legal consequences caused by various forms of cyber violence against children. Rapid development of Internet technology has also resulted in its use by a large number of users. This has given rise to great opportunities for committing various types of cybercrimes against children, such as, committing crimes of sexual abuse and sexual exploitation of children, or possession and distribution of child pornography through the computer system. Cybercrime against children includes cyber stalking, cyberbullying, defamation, hacking, identity theft, online child trafficking, online extortion and privacy violations. Therefore, the question of adequate and effective protection of the privacy of children on the Internet and social networks has been raised. This can be achieved only through additional strengthening of legislation, adoption of new legal and other measures, as well as through strengthening the role of parents, i.e. supervision in digital education of children, given that children have access to modern means of communication from an early age. The United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC) from 1989, in addition to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography from 2000, as well as the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse from 2007, represent the most relevant international protection instruments. However, the fact is that we live in the digital age, and that the expansion of the global information infrastructure has transformed the way people socialize and do business. Therefore, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from 1950, the Convention on Cybercrime of the Council of Europe from 2001 (Article 9. – Offences related to child pornography), along with the General Data Protection Regulation (EU GDPR) from 2016 contribute to the improvement of privacy protection or legal protection of children in the cyber world.

Key words: children, privacy protection, cybercrime, internet.